

ДОЛМАТОВА НАТАЛІЯ ІВАНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри історії держави та права,
кандидат юридичних наук, доцент

ЮРИДИЧНА ОСВІТА ТА НАУКА В РІШЕЛЬЄВСЬКОМУ ЛІЦЕЇ: ТЕНДЕНЦІЇ, ПЕРСОНИ ТА НАДБАННЯ

Історія власне одеської юридичної освіти бере свій початок в 1817 році, коли було прийнято рішення реформувати вже існуючі в Одесі Одеську комерційну гімназію і Одеський благородний інститут, оскільки «для цих закладів готується нове утворення», яким став Рішельєвський ліцей [4, с. 2-3]. Ліцеями у тогочасній Росії називали привілейовані навчальні заклади, в яких поєднувалась середня школа з вищими юридичними курсами. Причиною такого рішення стала впливовість попечителя Харківської навчальної округи, що остаточно утвердилася з призначенням на посаду міністра князя О.М. Голіцина, та перемогою у протистоянні з одеською місцевою владою [7, с. 219].

Важливість створення закладу такого рівня підкреслювалася ще у доповідній записці на ім'я Олександра І, а в Одеському обласному архіві зберігається документ від 7 січня 1818 р. щодо відкриття ліцею, який закінчується словами: «Таким чином Одеса, яка швидко входить у змагання з найпершими містами Росії, вміщує у системах своїх цей заклад, який служить їй найкращою прикрасою» [1].

На початку свого існування ліцей залишався на рівні школи гімназичного рівня, навчальні плани ліцею не передбачали спеціалізації, а термін навчання становив 8 років. Серед юридичних дисциплін студенти вивчали «Природне право» та законодавство Російської імперії.

На кінець 30-х років XIX століття приходиться значний розвиток системи юридичної освіти. Центрами юридичної освіти стали юридичні факультети Петербурга, Москви, Варшави і особливо Києва і Харкова. Із закордонних науково-викладацьких центрів, які сприяли розвитку юридичної освіти в Одесі, можна виділити університет Сорбони [1].

Вже після двох десятиліть свого функціонування під впливом загальноросійських тенденцій змінився й ліцейський статут, який був остаточно затверджений 29 травня 1837 року. Згідно нього ліцей отримав усі риси вищого навчального закладу, було сформовано два відділення: фізико-математичне та юридичне. В якості підготовчого відділення для вступу до ліцею була засновувана гімназія, що знаходилася під керівництвом директора ліцею [5].

Констатуючи розвиток ліцею автори «Історичної записки...» зазначали: «П'ять років минуло з тих пір, як найвища воля затвердила за ліцеєм значення самостійного чисто вищого навчального закладу: з

1837 року Рішельєвський ліцей, по внутрішньому своєю освітою, з одного боку, має характер загальний ліцейів, а з іншого боку — відрізняється від них поділом на відділення, наближається до значення університетів» [2, с. 3].

Велике значення для підвищення рівня юридичної освіти в регіоні мало збагачення джерельних фондів місцевих бібліотек. Крім того пожертвування власних меценатів і допомога ззовні сприяли створенню унікального бібліотечного фонду саме юридичної літератури (як російської, так і зарубіжної) у бібліотеці ліцею.

Основою підготовки юристів в ліцеї було обрано викладення фундаментальних юридичних наук, в першу чергу історії права. Юридичні науки в Рішельєвському ліцеї викладали такі відомі правознавці, як П. В. Архангельський, В. А. Ліоновський, П. М. Протопопов, К. К. Цин та ін. [8, с. 8]

XI параграф статуту 1837 року закріплював у програмі навчання на юридичному відділенні Рішельєвського ліцею такі предмети: «словесність римська, енциклопедія та історія правознавства, російське законодавство, римське законодавство, практичне судочинство». У 1839 році «для повноти в курсах юридичних» була введена юридична підготовка студентів за спеціальністю «законів державного благоустрою і благочиння і законів казенного управління» [6, с. 67].

Крім суто юридичних на всіх відділеннях ліцею викладалися філософія, російська словесність, загальна і особливо російська історія і статистика, богослов'я, церковна історія та церковне право. Студенти мали змогу вивчати іноземні мови: французьку та німецьку. За бажанням в рамках існуючого при ліцеї інституту східних мов можна було вивчити арабську, турецьку та перську мови.

Ліцей відзначався суворою дисципліною. У правилах для студентів, затверджених попечителем Одеського навчального округу 5 грудня 1853 р., передбачалось, що за відсутність на 6 лекціях впродовж місяця без поважної причини передбачена догана директора, а за відсутність на 12 лекціях — ув'язнення в карцері. Якщо подібні прогули повторювались, то «поверх встановленого за вищезгадані штрафи студент позбувається наприкінці року права на іспит і залишається на тому ж курсі або виключається з ліцею».

З 1847 р. випускники юридичного відділення Рішельєвського ліцею отримували дипломи і значки державного зразка про вищу юридичну освіту.

Окрім навчання студентів в межах Рішельєвського ліцею та за участі його викладачів проводилися доктринальні дослідження в сфері юриспруденції. Результати досліджень науковців Одеської школи права публікувалися в «провінційних» виданнях, таких як «Одеський альманах», що видавався з 1831 року П.Т. Морозовим та М.П. Розбергом, та «Новоросійський календар», який з того ж таки 1831 року друкувався у типографії при Рішельєвському ліцеї. Примірники місцевих видань

знаходили своїх читачів як в Російській імперії, так і за її межами. Як пише професор І. Міхневич, «за вибором статей, які стосувалися переважно місцевих інтересів, і витонченістю видання альманах цей здобув загальне схвалення. Всі його екземпляри дуже швидко розкуповувалися і читалися з особливим задоволенням і користю»[3].

Список використаної літератури:

1. Витоки юридичної освіти в Одесі та її розвиток на юридичному факультеті імператорського університету. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ref911.ru/show_id=381599.html
2. Историческая записка о состоянии и действиях Ришельевского лицея с 20 июня 1841 по 20 июня 1842 года. — Одесса, 1842.
3. Михневич И. Исторический обзор сорокалетия Ришельевского лицея с 1817 по 1857 год. — Одесса, 1857. — 200 с.
4. Образование и устав Ришельевского лицея в Одессе. — СПб, 1818. — 88 с.
5. Обучение юриспруденции в Ришельевском лицее, Одесса / Правовые акты — Юриспруденция в России, теория и практика в XIX веке — Юридическая подготовка. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.pravozakon.pro/obuchenie-yurisprudencii-rishelevskom-licee-odessa-yuridicheskaya-podgotovka.html>
6. Общий отчет, представленный его императорскому величеству по министерству народного просвещения за 1839 год // ЖМНП.—1840. — Часть 26, отделение I. — С. 67.
7. Синявська О.О. Заснування Одеської комерційної гімназії на початку XIX ст. / О.О. Синявська // Записки історичного факультету ОНУ. — 2012. — № 23. — С. 209-221.
8. Труба В.І. Юридична та економічна освіта на Півдні України (XIX-XX ст.) / В. І. Труба // Вісник ОНУ імені Мечникова. — 2012. — Т. 17. — Вип. 1/2 (16/17). — С. 7-17.

ЄФРЕМОВА НАТАЛЯ ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри історії держави та права,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАПОЧАТКУВАННЯ ВИКЛАДАННЯ ЦЕРКОВНОГО ПРАВА ЯК ЮРИДИЧНОЇ ДИСЦИПЛІНИ В ОДЕСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

Як наука Церковне право в Європі продовжило своє оформлення в часи Середньовіччя, але в Російській імперії, як і всі юридичні науки, вона з'являється пізніше — на рубежі XVIII-XIX ст. Реформування духовних шкіл там активізували з 1808 року. Між іншим, за мету було